

Mirties bausmė Lietuvos SSR 1950–1990 m.: teisiniai pagrindai ir periodizacija

Straipsnio tikslas – apžvelgti sovietinės teisės dokumentus, reglamentuojančius mirties bausmės taikymą sovietų okupuotoje Lietuvoje, ir atskleisti, kada, kur ir už kokius nusikaltimus 1950–1990 m. Lietuvos SSR mirtininkams buvo vykdoma aukščiausioji bausmė.

IVADAS

1947 m. gegužės 26 d. Sovietų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas paskelbė įsaką, kuriuo atšaukė mirties bausmės taikymą taikos metu. Pačia griežčiausia bausme tapo įkalinimas 25 metams priverčiamojo darbo stovyklose (lageriuose) – ši bausmė skirta ir visiems nuteistiems mirti, kuriems nuosprendis dar neįvykdytas¹. Tokia padėtis truko iki 1950 m. sausio 12 d., kada ta pati institucija paskelbė įsaką, kuriuo nurodė išimties tvarka leisti taikyti mirties bausmę tėvynės išdavikams, šnipams ir diversantams². Vėliau mirties bausmė buvo taikoma plačiau. Tokia tendencija išliko iki pat SSRS žlugimo.

Po 1950 m. mirties bausmės taikymas atnaujintas ir Lietuvos SSR. Nors okupuotos Lietuvos gyventojams mirties nuosprendžiai buvo skelbiami ir vykdomi visą okupacijos laikotarpį, bet toli gražu ne visą laiką jie vykdyti Lietuvos SSR teritorijoje. Pagal mirties bausmės vykdymo vietą galima išskirti keturis laikotarpius: 1) 1950–1952 m.,

kada nuosprendžiai buvo vykdomi Lietuvos SSR; 2) 1952–1956 m., kada mirtininkai iš Lietuvos SSR būdavo etapuojami į Maskvos Butyrkų kalėjimą ir ten sušaudomi; 3) 1956–1969 m., kada nuosprendžiai vėl buvo vykdomi Lietuvos SSR; 4) 1969–1990 m., kada pasmerktieji iš Lietuvos SSR būdavo vežami į Minską, kur jiems būdavo įvykdoma mirties bausmė. Šie laikotarpiai skiriasi ne tik nuosprendžių vykdymo vieta, bet ir asmenų, kuriems ši bausmė buvo vykdoma, kategorijomis.

Tai suponuoja tyrimo uždavinius: 1) atskleisti, kaip buvo plečiama teisinė bazė, numatanti mirties bausmės taikymą; 2) aptarti pagrindines mirties bausmės taikymo sovietmečiu tendencijas; 3) aprašyti, kada ir kur buvo vykdomi mirties nuosprendžiai ir 4) pateikti aukščiausiąją bausmę nubaustų asmenų statistiką.

Mirties bausmės taikymo po 1950 m. tema iš esmės netyrinėta. Yra darbų, analizuojančių mirties bausmės taikymą XX a. pirmojoje pusėje³, bet trūksta tyrimo, apžvelgiančio padėtį po 1950 m. Iš esamų darbų minėtinas Nijolės Gaškaitės straipsnis, kuriame pateikiamas ne visas 1950–1953 m. Pabaltijo karinės apygardos tribunolo nuosprendžiu sušaudytų Lietuvos gyventojų sąrašas⁴, ir sovietinį terorą aprašanti Arvydo Anušausko monografija, kurioje užsimeinama apie baudimą mirtimi po 1950 m. ir konstatuojama, kad tikslaus 1944–1947 ir 1950–1958 m. sušaudytų asmenų skaičiaus

pasakyti neįmanoma⁵. Šiuose darbuose tvirtinama, kad nuo 1952 m. rugpjūčio mėn. mirtininkai vežti sušaudyti į Maskvos Butyrkų kalėjimą.

Paminėtini Lietuvos teisininkų ir kitų sričių mokslininkų darbai, kuriuose trumpai aptariamas mirties bausmės taikymas Lietuvos SSR. Sociologo Aleksandro Dobrynino ir teisininko Sauliaus Katuokos monografijoje apžvelgti pagrindiniai sovietinės teisės aktai, numatantys mirties bausmės taikymą⁶. Teisininko Romualdo Drakšo monografijoje iš esmės aptariami tie patys dokumentai, tik čia nurodoma, kad nuo 1954 m. pradėta bausti mirtimi ir už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis⁷. Šiuose darbuose mirties bausmės problema vertinama tik iš teisinės perspektyvos. Autoriai nenagrinėja, kaip teisės aktai, numatantys mirties bausmės taikymą Lietuvos SSR, veikė praktikoje.

Nurodytini ir keli publicistiniai straipsniai, aprašantys mirties bausmės vykdymą okupuotoje Lietuvoje⁸ ir visoje SSRS⁹. Jų informacija vertintina atsargiai, nes autoriai nesiremia konkrečiais dokumentais, nenurodo šaltinių.

Šiame tyrime remiamasi skelbtais ir neskelbtais šaltiniais. Skelbti šaltiniai – SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakai ir kiti sovietinės teisės aktai – yra pagrindas tyrinėti teisinę bazę, kuria remiantis Lietuvos SSR taikyta mirties bausmė. Neskelbti šaltiniai – LSSR Aukščiausiojo Teismo, LSSR MVD, LSSR KGB dokumentai (nuteistųjų mirties bausme baudžiamosios ir asmens bylos, susirašinėjimai, nuosprendžių įvykdymo aktai) – yra pagrindas tyrinėti mirties bausmės vykdymo periodizaciją, statistiką ir pagrindines tendencijas.

TEISĖS AKTAI, REGLAMENTAVĘ MIRTIES BAUSMĖS TAIKYMĄ

Mirties bausmės taikymo atšaukimą SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1947 m. gegužės 26 d. aiškino kaip „ilgam laikui įsitvirtinusios taikos“ bei „darbuotojų ir tarnautojų profesinių sąjungų ir kitų autoritetinių organizacijų prašymų“ rezultata¹⁰. Žinant totalitarinę stalininės Sovietų Sąjungos pobūdį, tokia motyvacija kelia didelių abejonių. A. Dobryninas ir S. Katuoka sovietinės valdžios sprendimą atšaukti mirties bausmę aiškina kaip propagandinę ir pragmatinę akciją, kuria buvo siekiama apsaugoti pigią fizinę ir intelektualinę jėgą nuo sunaikinimo pagal galiojančius įstatymus¹¹. Tokia logika atrodo įtikinama – karo metais apgriautai Sovietų Sąjungai buvo ekonomiškai naudingiau nusikaltusius asmenis pasiųsti 25 metams į lagerius ir vadinamąsias „šaraškas“ (kalėjimo tipo mokslinius institutus ir konstruktorių biurus), negu nubausti mirties bausme.

Tokia padėtis truko beveik trejus metus – 1950 m. sausio 12 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, „remdamasis nacionalinių respublikų, profesinių sąjungų, valstiečių organizacijų ir kultūros veikėjų pareiškimais“, nusprendė išimties iš 1947 m. gegužės 26 d. įsako tvarka leisti taikyti mirties bausmę tėvynės išdavikams, šnipams ir diversantams¹². Remiantis šiame dokumente išvardytomis mirties smerktinų asmenų kategorijomis, mirties bausmė galėjo būti taikoma tik nuteistiesiems pagal 1926 m. Rusijos Sovietų Federacinės Socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – RSFSR BK; Lietuvos SSR – atitinkamai 1940 m. BK) 58 straipsnio 1a, 1b (tėvynės išdavystė), 6 (šnipinėjimas), 7 (sabotažas) ir 9 (diversija) paragrafus. Pažymėtina, kad „teroristinis aktas“ (58-8) neįėjo į mirtimi baustinių nusikaltimų sąrašą¹³. Tačiau buvo

universalus paragrafas „tėvynės išdavystė“ (58-1a, 58-1b), kurį buvo galima pritaikyti tiek ginkluotojo pasipriešinimo dalyviams, tiek asmenims, kurie bandė pabėgti iš SSRS, tiek tiems, kurie dalyvavo žudynėse nacių okupacijos metais.

Rusijos publicistų darbuose išryškėja kelios versijos, kodėl sovietiniam režimui prireikė grąžinti mirties bausmę. Viena jų – 1947–1950 m. liaudis „išdrąsėjo“ ir režimui reikėjo vėl ją grąžinti į „nuolatinę baimę“¹⁴. Kita – mirties bausmė įvesta norint susidoroti su politiniais oponentais. Kaip tik tuo metu įsibėgėjo didelis politinis procesas – vadina moji Leningrado byla, kurioje keli svarbūs SSRS politiniai veikėjai buvo nuteisti mirties bausme ir sušaudyti¹⁵. Įtikinama atrodo šių abiejų versijų samplaika – šeštojo dešimtmėčio pradžioje SSRS prasidėjo keli dideli politiniai procesai (Leningrado byla, Žydų antifašistinio komiteto byla, gydytojų byla), o Lietuvoje ir Vakarų Ukrainoje tebesireiškė ginkluotas antisovietinis pasipriešinimas. Tokiomis aplinkybėmis mirties bausmės grąžinimas atrodo kaip būdingas sovietiniam režimui sprendimas.

1953 m. sausio 13 d. ta pati institucija išleido įsaką „Dėl priemonių sustiprinti kovą su itin piktybiniais banditizmo proveržiais tarp pataisos darbų stovyklų kalinių“. Šis teisės aktas numatė, kad lageriuose kalinčių asmenų įvykdytų žmogžudysčių bylas turi svarstyti MGB tribunolas arba specialieji teismai. Kaltininkus leidžiama bausti mirties bausme¹⁶. Pasirodžius šiam įsakui, pirmąsyk po mirties bausmės atšaukimo 1947 m. mirties bausme galėjo būti baudžiama ne tik už politinius, bet ir už kriminalinius nusikaltimus. Šio įsakymo priėmimas leidžia spręsti, kad lageriuose buvo tokia bloga kriminogeninė padėtis, jog net stalininis režimas, anot Aleksandro Solženicyno, pakančiai žiūrėjęs į „blatnuosius“, kriminalinius nusikaltėlius, turėjo įsikišti ir atnaujinti mirties bausmės taikymą.

1954 m. balandžio 30 d., „remdamasis piliečių ir visuomeninių organizacijų prašymais“, SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas išplėtė 1950 m. sausio 12 d. įsaką taikymą – mirties bausmę leista skirti ir asmenims, nuteistiems už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis¹⁷. Viešai paskelbto įsaką preambulėje netiesiogiai pripažįstama, kad kriminogeninė padėtis sovietinėje valstybėje labai prasta. Kitokia ji ir negalėjo būti, jeigu jau „piliečiai ir visuomeninės organizacijos“ kreipėsi į valdžią, prašydami žmogžudžiams taikyti mirties bausmę. Tokių kreipimųsi būta ir Lietuvos SSR – 1952 m. spalį pačiame Vilniaus centre, netoli M. Valančiaus ir Z. Sierakausko gatvių sankirtos, buvo nužudyta septyniolikmetė mergina. Sulaikius žudikus, nužudytosios artimieji parašė SSRS Aukščiausiajam Teismui laišką, kuriame prašė skirti kaltininkams mirties bausmę, „nors pagal Baudžiamąjį kodeksą jiems ir nėra numatyta tokios bausmės“¹⁸.

1958 m. gruodžio 25 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė įstatymus, numatančius baudžiamąją atsakomybę už valstybinius ir karinius nusikaltimus. Juose į mirties bausmę žiūrėta kitaip negu ankstesniuose – 1950 m. sausio 12 d. ir 1954 m. balandžio 30 d. – įsakuose: mirties bausmė juose numatyta jau ne „išimties iš 1947 m. gegužės 26 d. įsaką tvarka“, bet kaip savaime suprantama bausmių sistemos dalis. Pagal naujuosius įstatymus, aukščiausioji bausmė grėsė už tėvynės išdavystę, šnipinėjimą, teroristinį aktą, diversiją, banditizmą, pataisos darbų įstaigų darbo dezorganizavimą (banditizmą įkalinimo įstaigose), mobilizacijos vengimą karo metu¹⁹. Taip pat numatyta atsakomybė už nusikaltimus, padarytus karo metu arba esant karo padėčiai: nepaklusimą viršininkui, pasipriešinimą viršininkui, prievartą viršininko atžvilgiu, dezertyravimą, pasišalinimą iš karinio dalinio,

bandymą išvengti tarnybos susižalojant, karinio inventoriaus naikinimą, karinio inventoriaus palikimą priešininkui, skęstančio karinio laivo palikimą, iki galo neįvykdžius kapitono pareigų, savavališką pasišalinimą iš mūšio lauko, savanorišką pasidavimą į nelaisvę, marodieriavimą, smurto veiksmus karo zonoje esančių civilių atžvilgiu²⁰. Nors šie įstatymai nenumatė mirties bausmės už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, ankstesnis 1954 m. balandžio 30 d. įsakas buvo taikomas ir pasirodžius 1958 m. gruodžio 25 d. įstatymams.

Tą pačią 1958 m. gruodžio 25-ąją buvo išleistas ir įstatymas, patvirtinantis baudžiamųjų įstatymų leidybos pagrindus Sovietų Sąjungoje ir sąjunginėse respublikose. Šis teisės aktas stoji į darnią gretą kartu su kitais dviem įstatymais ir sudarė pagrindą sukurti atskirus sąjunginių respublikų baudžiamuosius kodeksus. Šio įstatymo 22 straipsnis numatė mirties bausmės statusą bendroje bausmių sistemoje. Mirties bausmė – sušaudymas – numatyta kaip „išskirtinė bausmė iki visiško jos atšaukimo“. Ši bausmė numatoma už valstybinius nusikaltimus, tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis ir „kai kuriuos kitus ypač sunkius nusikaltimus“²¹.

1961 m. gegužės 5 d. išleistas naujas įsakas dar labiau išplėtė mirties bausmės taikymą – sušaudymas numatytas už valstybinio ar visuomeninio turto grobstymą itin stambiau mastu, už pinigų ir vertybinių popierių padirbinėjimą. Be to, mirties bausmė grėšė ypač pavojingais recidyvistais pripažintiems arba sunkius nusikaltimus įvykdžiusiems asmenims, kurie, atlikdami bausmę, terorizavo kitus kalinius, puldinėjo administraciją arba tuo tikslu organizavo nusikalstamas grupuotes²². 1961 m. rugpjūčio 1 d. Sovietų Sąjungoje įsibėgėjant vadinamajai valiutininkų bylai priimtas įsakas, kuriuo numatyta mirties bausmė už valiutinių operacijų pažeidimus²³.

1961 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo naujasis Lietuvos SSR baudžiamasis kodeksas²⁴. Šio dokumento 24 straipsnis mirties bausmės statusą apibrėžė taip: tai išimtinė bausmė, sušaudymas, taikomas už valstybinius nusikaltimus, tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, taip pat ir už kai kuriuos kitus itin sunkius nusikaltimus. Apibrėžiama ir kas negali būti baudžiami mirties bausme – tai asmenys, kuriems, prieš padarant nusikaltimą, nebuvo suėję 18 metų, moterys, kurios nusikaltimo padarymo arba nuosprendžio priėmimo momentu buvo nėščios. Be to, mirties bausmė negalėjo būti vykdoma nėščiai moteriai²⁵.

1962 m. vasario 15–20 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas išleido įsakus, numatančius sustiprinti baudžiamąją atsakomybę už pasikėsinimą į milicininko arba liaudies draugovininko gyvybę, kyšininkavimą ir išžaginimą. Jais remiantis, mirties nuosprendžio galima buvo sulaukti už: 1) pasikėsinimą į milicijos pareigūno arba draugovininko gyvybę, jeigu būta sunkinančių aplinkybių; 2) kyšio priėmimą, jeigu kyšis buvo itin didelis; jeigu tai padarė atsakingas pareigas einantis asmuo arba jeigu jis anksčiau buvo teistas už kyšininkavimą; 3) išžaginimą, jeigu jis sukėlė itin sunkių padarinių; jeigu jį įvykdė itin pavojingas recidyvistas; jeigu buvo išžaginta mažametė. 1962 m. balandžio 19 d. Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas išleido įsaką, kuriuo šie nutarimai buvo įtraukti į Lietuvos SSR baudžiamąjį kodeksą²⁶.

Po 1962 m. mirties bausmės taikymo ribos iš esmės nebuvo plečiamos. Vienintelė išimtis – 1973 m. sustiprinta baudžiamoji atsakomybė už lėktuvo pagrobimą: esant sunkinančių aplinkybių, už tai buvo galima skirti mirties bausmę²⁷. Šis papildymas pirmiausia atsirado RSFSR baudžiamajame kodekse, o vėliau – ir Lietuvos SSR²⁸. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje SSRS buvo keliskart

pasikėsinta užgrobti lėktuvą ir taip pabėgti į Vakarus. 1970 m. spalio 15 d. tai padarė tėvas ir sūnus Pranas ir Algirdas Brazinskai, o 1970 m. lapkričio 13 d. pagrobti maršrutu Vilnius–Kaunas–Palanga skrendantį lėktuvą bandė Jonas Simokaitis su žmona. Kadangi per panašius mėginimus užgrobti lėktuvą būta žmonių aukų, 1973 m. atsirado privalomasis keleivių ir bagažo tikrinimas²⁹. Tikėtina, kad išplėstas mirties bausmės taikymas buvo sovietinio režimo reakcija į šiuos įvykius ir bandymas gresiančiu sušaudymu priversti potencialius pagrobėjus permąstyti savo planus.

Iš aptartų sovietinės teisės dokumentų matyti, kad po 1950 m. mirties bausmė Sovietų Sąjungoje (taip pat ir sovietų okupuotoje Lietuvoje) pamažu buvo taikoma vis plačiau. Iki 1958 m. tai daryta iš lėto (sušaudymas grėsė „tik“ už šešias nusikaltamas veikas: tėvynės išdavystę, šnipinėjimą, sabotazą, diversiją (1950 m.), banditizmą lageriuose (1953 m.) ir tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis (1954 m.)). 1958 m. gruodžio 25 d. įsakais mirties bausmės taikymas buvo smarkiai išplėstas – sušaudymas grėsė už nemažai valstybinių ir karinių nusikaltimų. Vėliau aukščiausioji bausmė imta taikyti ekonominiams (grobstytojams, valiutininkams, kyšininkams) ir kriminaliniams (nepasitaisantiems recidyvistams, žagintojams) nusikaltėliams.

1973 m. numatytą mirties bausmę už lėktuvo pagrobimą galima vertinti kaip tam tikrą universalus straipsnio – tėvynės išdavystės – specializaciją: minėtajam J. Simokaičiui 1971 m. teismas skyrė mirties bausmę už „tėvynės išdavystę“, nors pabėgti į Švediją („išduoti tėvynės“) jam nepavyko – pagrobtas lėktuvas saugiai nusileido Palangos oro uoste³⁰. Galima manyti, kad tokiais specializuotais Baudžiamojo kodekso straipsniais buvo bandoma išgyvendinti stalinizmo metais itin populiarią universalus

straipsnio praktiką, kai į „tėvynės išdavimo“ sąvoką įėjo daugybė įvairių, moralės požiūriu nesulyginamų veikų – nuo pakliuvimo į nelaisvę karo metais ar bandymo pabėgti į Vakarus iki dalyvavimo masinėse civilių gyventojų žudynėse.

MIRTIES BAUSMĖS VYKDYMO PERIODIZACIJA

Aprašant mirties bausmės raidą Lietuvos SSR 1950–1990 m., tikslinga atskirai aptarti aukščiausiosios bausmės vykdymo laikotarpius. Juose skiriasi ne tik bausmės vykdymo vieta ar nužudytųjų skaičius, bet ir nusikalstamos veikos, už kurias pasmerktieji buvo nuteisti, taip pat teisminės institucijos, priėmusios mirties nuosprendį.

Išskirtini keturi laikotarpiai: 1) pirmasis Vilniaus (1950 m. spalio 4–1952 m. liepos 11 d.); 2) Maskvos (1952 m. rugpjūčio 13–1956 m. rugpjūčio 10 d.); 3) antrasis Vilniaus (1956 m. rugsėjo 7–1969 m. birželio 19 d.) ir 4) Minsko (1969 m. birželio 27–1990 m. gruodžio 27 d.).

Pirmasis Vilniaus laikotarpis. 1950 m. spalio 4–1952 m. liepos 11 d. absoliuti dauguma mirties nuosprendžių buvo vykdomi Vilniuje, MGB vidaus kalėjimo patalpose. Apie tai leidžia spręsti nuteistųjų mirties bausme etapavimo iš kitų kalėjimų į MGB vidaus kalėjimą dokumentai. Pavyzdžiui, LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas Leonardas Martavičius 1950 m. rugsėjo 4 d. nurodė „ypatingu konvojumi, atskirai nuo kitų kalinių“, iš LSSR MVD 3-iojo (Kauno) kalėjimo į MGB vidaus kalėjimą atgabenti nuteistą mirties bausme partizanę Albiną Bunevičiūtę³¹. Bausmė buvo įvykdyta ne iš karto, nes pirmiau reikėjo atkurti mirties nuosprendžių vykdymo infrastruktūrą: LSSR MGB A skyriaus viršininkas Pavelas

Grišinas 1950 m. rugsėjo 28 d. kreipėsi į valstybės saugumo ministrą Piotrą Kapralovą, prašydamas skirti sunkvežimį „specialioms užduotims vykdyti“. Prašymas buvo patenkintas³². A. Bunevičiūtei ir dar 6 mirtininkams bausmė įvykdyta 1950 m. spalio 4 d.³³ Vėliau nusistovėjo tokia tvarka, kad po teismo mirtininkai būdavo kalinami LSSR MVD 1-ajame kalėjime (Vilnius, Lukiškių kalėjimas), iš kurio etapuojami įvykdyti bausmės į netoliese esantį MGB vidaus kalėjimą. Pavyzdžiui, 1951 m. spalio 31 d. etapuoti 9 mirtininkai³⁴. Tą pačią dieną jiems visiems įvykdyta mirties bausmė³⁵.

Ne visi mirties nuosprendžiai buvo vykdomi Vilniuje. 1951 m. spalio 26 d. Radviliškyje vykusiame atvirame Pabaltijo karinės apygardos tribunolo posėdyje mirties bausme nuteisti ir tą pačią dieną Šiauliuose pakarti Andrius Žemaitis, Jonas Rimaitis ir Pranas Razgaitis³⁶. Šių asmenų teismo procesas buvo plačiai nušviestas sovietinėje spaudoje, o kaltinimą palaikė būsimasis Lietuvos SSR prokuroras Viktoras Galinaitis³⁷. Po kelių dienų panašus procesas įvyko Klaipėdoje – ten Lietuvos pasienio apygardos tribunolas mirties bausme pakariant nuteisė Stanislovą Ložį, Petrą Barauską ir Steponą Goštautą. Nuosprendis buvo įvykdytas³⁸. Severinas Vaitiekus mini, kad mirties bausmė pakariant buvo vykdoma pagal SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1943 m. balandžio 19 d. įsaką, kuris numatė, kad tokiu būdu galima bausti „tėvynės išdavikus ir fašistinių okupantų pakalikus“. 1951 m. gruodžio mėn. LKP(b) CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus pranešė VKP(b) CK sekretoriui Genadijui Malenkoviui apie 9 partizanų teismą, kuriame jie buvo nuteisti mirties bausme ir pakarti³⁹. Tiesa, LSSR MGB A skyriaus dokumentuose toks įvykis neatsispindi.

Išlikęs susirašinėjimas apie nuosprendžių vykdymą rodo, kad 1950 m. spalio 4–1952 m. liepos 11 d. Vilniuje, MGB vidaus

kalėjime, buvo įvykdyta 19 egzekucijų, per kurias nužudyti 176 asmenys. Dar 2 egzekucijos įvykdytos ne Vilniuje – po 3 asmenis pakarta Šiauliuose ir Klaipėdoje. Daugiausia asmenų – 175 (96,1 proc.) – mirti pasiuntė Pabaltijo karinės apygardos tribunolas, 6 (3,3 proc.) mirties nuosprendžius paskelbė Lietuvos pasienio apygardos tribunolas, 1 (0,6 proc.) – MVD karinis tribunolas.

Pagal tautybes mirtininkai pasiskirsto taip: 170 lietuvių (93,4 proc.), 6 lenkai (3,3 proc.), 3 vokiečiai, 2 rusai ir azerbaidžanietis partizanas Šakiras Sadykovas.

Absoliuti dauguma (98,4 proc.) nužudytųjų – vyrai. Aptariamam laikotarpiu sušaudytos 3 moterys: partizanė A. Bunevičiūtė (1950 m. spalio 4 d.), partizanų ryšininkė Ona Bukšnienė (1951 m. vasario 20 d.) ir partizanė Petronė Lasavickienė (1952 m. balandžio 14 d.)⁴⁰. Sovietinio režimo nesiskaitymą su fundamentaliosiomis teisės normomis geriausiai rodo A. Bunevičiūtės istorija – ji buvo nuteista mirti už dalyvavimą teroristiniame akte (1949 m. birželio 26 d. kartu su kitu partizanu nušovė Prienių valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoją) ir už tėvynės išdavystę (t. y. priklausymą partizanams iki 1949 m. rudens)⁴¹. Abi šios veikos buvo padarytos tada, kai Sovietų Sąjungoje oficialiai nebuvo taikoma mirties bausmė. Taigi remiantis teisės principu *lex retro non agit* (įstatymai neturi grįžtamosios galios) partizanei negalėjo būti pritaikytas 1950 m. sausio 12 d. įsakas, numatantis mirties bausmę „tėvynės išdavikams“. Užbėgant į priekį, galima ironiškai atkreipti dėmesį, kad sovietiniai teismai principą *lex retro non agit* ignoravo ne visada – 1956 m. LSSR Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų kolegija, svarstydamą žmogžudystės bylą, neatsižvelgė į prokuroro reikalavimą skirti kaltinamajam mirties bausmę už nužudymą, įvykdytą 1954 m. balandžio 24 d., t. y. likus mažiau nei savaitei iki įsako, numatančio

mirties bausmę už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, paskelbimo⁴². Tiesa, vėliau (ypač septintojo dešimtmečio pradžioje, vykstant kovai su valiutininkais) sovietiniai teismai ne kartą pažeidė šį fundamentalųjį teisės principą.

Fragmentiškosiose pažymose apie mirties bausmės įvykdymą ne visada atsispindėjo net Baudžiamojo kodekso straipsnis, pagal kurį asmuo pasmerkiamas mirti, o ką jau kalbėti apie nuteistojo įvykdytų veikų aprašymą. Neatlikus aukščiausiaja bausme 1950–1952 m. nubaustų asmenų baudžiamųjų bylų analizės, negalima pasakyti, kiek mirtininkų buvo nubausti už dalyvavimą ginkluotajame pasipriešinime, o kiek – už dalyvavimą masinėse civilių gyventojų žudynėse Antrojo pasaulinio karo metais ar kitus nusikaltimus. Aišku tik, kad visi 182 asmenys buvo nuteisti pagal atskirus 1940 m. Lietuvos SSR baudžiamojo kodekso 58 straipsnio (kontrrevoliuciniai nusikaltimai) paragrafus, numatančius baudžiamąją atsakomybę už tėvynės išdavystę, šnipinėjimą, sabotажą arba diversiją.

Didžiausias rūpestis, iškilęs Lietuvos SSR čekistams, buvo nužudytųjų palaikų užkasimas. Kaip teigiama MGB vidaus kalėjimo viršininko I. Samsonovo raporte, palaikai buvo užkasami (dokumente tai apibūdinama kaip „kontingento išmetimas“) skirtingose vietose 20–30 km atstumu nuo Vilniaus. Toks būdas nusišalinti sovietinius nusikaltimus „neužtikrino reikiamos konspiracijos“, nes vietovėse buvo „daug gyvenviečių ir atskirų kaimų“⁴³. Pasitaikė atvejų, kai žmonės aptikdavo užkastus palaikus⁴⁴. Apie susidariusią nepalankią padėtį pranešta ir SSRS MGB vadovybei – 1952 m. birželį LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas Gavrilovas paaiškino, kad užtruko įvykdyti nuosprendį nuteistajam Vytautui Toliušui, nes Vilniaus apylinkėse žiemą buvo daug sniego: 1951 m. rugpjūčio 17 d. paskelbtas nuosprendis įvyk-

dytas tik 1952 m. balandžio 14 d.⁴⁵ Ko gero, į panašius pranešimus sulaukta atsakymo: po 1952 m. liepos 11 d. egzekucijos mirties bausmė beveik ketverius metus buvo vykdoma Maskvos Butyrkų kalėjime.

Maskvos laikotarpis. 1952 m. rugpjūčio 13–1956 m. rugpjūčio 10 d. mirties nuosprendžiai buvo vykdomi Maskvos Butyrkų kalėjime. Atrodo, tokio likimo sulaukė ne tik Lietuvos, bet ir Latvijos SSR mirtininkai – latvių partizanų vadas Karlis Mūsinis 1955 m. birželio 2 d. buvo sušaudytas Butyrkose⁴⁶.

Pirmieji 8 mirtininkai iš Lietuvos SSR į Butyrkų kalėjimą etapuoti 1952 m. rugpjūčio 8 d.; vėliau 8 mirtininkai etapuoti rugpjūčio 12 d., 4 – rugpjūčio 17 d., 2 – rugpjūčio 23 d.⁴⁷ Vien 1952 m. rugpjūtį iš Lietuvos SSR į Butyrkas įvykdyti mirties bausmės išvežti 22 asmenys. Beveik visi jie tą patį rugpjūtį sušaudyti: rugpjūčio 13 d. įvykdyta pirmoji egzekucija (8 aukos), rugpjūčio 15 d. – antroji (7), rugpjūčio 18 d. – trečioji (4), rugpjūčio 26 d. – ketvirtoji (2). Vieno asmens, Vlodo Kapačinsko, likimas neaiškus: jo baudžiamosios bylos archyvuose nėra, bet žinoma, kad mirtininkas tokiu vardu buvo išvežtas į Butyrkų kalėjimą⁴⁸. Vėliau mirtininkų vežimo į Butyrkas tempas sulėtėjo.

Laukiant, kol mirties nuosprendis įsiteisės ir bus galima jį vykdyti, po teismo mirtininkai buvo laikomi Lukiškių kalėjime. Yra išlikę keletas liudijimų apie to laikotarpio mirtininkų kalinimą Lukiškėse. Pogrindinės Vieningosios darbo sąjungos narys K. Banys, nuteistas 25 metais lagerio, 1953 m. pradžioje atsidūrė Lukiškių kalėjimo karceryje. Karceriai buvo įrengti kalėjimo požemyje. Ten pat buvo ir mirtininkų kameros. Požemyje laikomi kaliniai galėjo šildymo vamzdžiais susibelsti su gretimomis kameromis. Požemio prižiūrėtojai už tokį bendravimą kalinių nebaudė. K. Banys liudija, kad jam pavyko šitaip susisiekti su mirties bausme nuteistu

partizanų Vygandu (tikrasis vardas – Antanas Mockus). Kadangi K. Banys įtarė A. Mockų esant išdaviką, jų bendravimas greitai nutrūko⁴⁹. Tačiau toks asmuo figūruoja 1952–1956 m. Butyrkose sušaudytų mirtininkų sąrašė.

Kitas liudijimas apie pasmerkųjų dienas Lukiškių kalėjime – iš vieno mirtininko asmens bylos. Nuo 1954 m. lapkričio iki 1955 m. birželio Lukiškėse kalintas žmogžudys (apiplėšimo tikslu nužudė du taksi vairuotojus) malonės prašyme (beje, rašytame jau esant Butyrkų kalėjime) išdėstė, kad „Lukiškių kalėjimo sklepe“ mirtininkai bendrauja susibeldami šildymo vamzdžiais. Esą jis girdėjęs panašų savo bendrininko (taip pat nuteisto mirties bausme) pokalbį su kaliniu, nuteistu mirties bausme pagal 58 straipsnį: žmogžudys ir partizanas vienas kitam „išdėstė savo biografijas“⁵⁰. Įdomu, kad dienos, praleistos Lukiškių kalėjimo mirtininko kameroje, ne vienam pasmerktajam sužadino keistą kūrybingumą: tas pats žmogžudys rašė laiškus LSSR vidaus reikalų ministrui, prašydamas leisti pristatyti savo išrastą kintamosios ir nuolatinės elektros srovės stotelę ir netgi pateikė jos brėžinius⁵¹, kitas žmogžudys pradėjo rašyti eilėraščius⁵². Tikriausiai tai buvo bandymai bent šiek tiek palengvinti niūrią mirtininko būtį.

Iš Lukiškių kalėjimo į Maskvos Butyrkų kalėjimą mirtininkus lydėdavo LSSR MVD 22-ojo atskirojo konvojaus sargybos būrio kariai. Pasmerktieji būdavo vežami geležinkeliu, vagonuose jie turėjo būti atskirti nuo kitų kalinių⁵³. Atvykęs į Butyrkų kalėjimą mirtininkas tą pačią dieną būdavo iškrečiamas, patikrinama jo sveikata, o pats nuosprendis galėdavo būti įvykdytas ir po kelių savaičių (vienas pasmerktasis, atvežtas į Butyrkas 1956 m. liepos 17 d., buvo sušaudytas po daugiau nei trijų savaičių – rugpjūčio 10 d.⁵⁴). Kartais mirtininkai Butyrkų kalėjime dar būdavo nufotografuojami. Kai kurie spėdavo parašyti

ir malonės prašymą, nors žinių, kad į tokius prašymus būtų buvę kaip nors reaguota, nėra: mirties nuosprendis jau būdavo patvirtintas SSRS Aukščiausiojo Teismo, tad pasmerktojo niekas nebegalėjo išgelbėti.

Įvykdžius nuosprendį, nubaustųjų palikai būdavo kremuojami Butyrkų kalėjimo krematoriume⁵⁵, o pelenai užkasami Dono vienuolyno (Maskva) kapinių masinėje kapavietėje⁵⁶.

1956 m. rugpjūčio 10 d. Butyrkų kalėjime įvykdyta paskutinė egzekucija mirtininkams iš Lietuvos SSR⁵⁷. Po šios datos atnaujintas mirties nuosprendžių vykdymas Vilniuje. Remiantis LSSR KGB dokumentais⁵⁸, mirtininkų baudžiamosiomis bylomis⁵⁹ ir vardiniais partizanų sąrašais⁶⁰ darytina išvada, kad 1952–1956 m. Butyrkose sušaudyta 116 mirtininkų iš Lietuvos SSR. Kaip ir ankstesniu laikotarpiu, daugiausia asmenų – 96 (82,8 proc.) – mirti pasiuntė Pabaltijo karinės apygardos tribunolas, 16 (13,8 proc.) – Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas, 2 (1,7 proc.) – karinės dalies Nr. 10800 tribunolas, dar 2 (1,7 proc.) asmenis mirti pasmerkusi teisminė institucija nežinoma (asmenys figūruoja išvežtųjų į Butyrkas sąrašuose, bet jų baudžiamųjų bylų archyvuose nėra).

Pagal tautybes sušaudytieji pasiskirsto taip: 112 (96,6 proc.) lietuvių, 3 rusai ir 1 lenkas. Visi nužudytieji – vyrai.

Butyrkose buvo šaudomi ne tik nuteistieji pagal Lietuvos SSR 1940 m. BK 58 straipsnį, bet ir asmenys, nuteisti už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis (1940 m. BK 136 straipsnis). Visus 16 žmogžudžių mirti pasmerkė Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas. Atrodo, kad, vykdydami nuosprendžius, Butyrkų budeliai aukų neskirstė į politines ir kriminalines: Jonas Baltušis-Trimitas, vienas paskutinių Biržų krašto partizanų, buvo sušaudytas 1956 m. vasario 10 d. kartu su 2 žmogžudžiais.

Kodėl nustota vykdyti mirties nuosprendžius Butyrkose, tiksliai nežinoma. Galima spėti, kad, šeštojo dešimtmečio viduryje Lietuvoje palaužus partizaninį judėjimą ir smarkiai sumažėjus politinių mirtininkų skaičiui, SSRS KGB, kurio žinioje buvo Butyrkų kalėjimas, buvo nesuinteresuotas rūpintis MVD priklausančių kriminalinių mirtininkų sunaikinimu. Galima pridurti ir tai, kad, praėjus metams po mirties bausmės žmogžudžiams grąžinimo, Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas įsismarkavo ir pradėjo aukščiausiąją bausmę skirti dažnai, kartais nepamatuotai, pavyzdžiui, mirties bausmę sušaudant skyrė už avariją, per kurią žuvo 4 kareiviai⁶¹, arba už būtinosios ginties ribų peržengimą⁶². Akivaizdi tendencija – sumažėjęs politinių mirtininkų skaičius ir padidėjęs kriminalinių mirtininkų skaičius – galėjo turėti lemiamą įtaką grąžinant mirties bausmės vykdymą į okupuotos Lietuvos teritoriją.

Antrasis Vilniaus laikotarpis. 1956 m. rugsėjo 7–1969 m. birželio 19 d. mirties bausmės nuosprendžiai buvo vykdomi Vilniuje. Tiksliai sušaudymo vieta nežinoma. Tikėtina, kad tai vyko dviejose atskirose vietose, esančiose netoli viena kitos, – KGB Tardymo izoliatoriuje ir MVD 1-ojo (Lukiškių) kalėjimo patalpose.

Tai, kad šiuo laikotarpiu nuosprendžiai vykdyti LSSR KGB vidaus kalėjime (nuo 1959 m. – Tardymo izoliatoriuje), įrodo faktas, jog pirmasis šio laikotarpio politinis mirtininkas – už kolūkio pirmininko nužudymą (pritaikytas 1940 m. BK 58 straipsnio 8 paragrafas – teroristinis aktas) pasmerktas Algirdas Jakutis – po teismo buvo laikomas Lukiškių kalėjime, o 1956 m. rugsėjo 7 d. etapuotas į KGB vidaus kalėjimą⁶³ ir tą pačią dieną jam įvykdyta mirties bausmė⁶⁴. Tą pačią dieną mirties bausmė įvykdyta ir 2 žmogžudžiams. Vieno jų asmens byloje yra LSSR MVD Kalėjimų skyriaus viršininko

Abukausko rašyta pažyma, kad „nuosprendis įvykdytas 1956 m. rugsėjo 7 d., palaikai palaidoti“⁶⁵. Pažymėtina, kad abiejų žmogžudžių asmens bylose nėra nurodymo etapuoti juos iš Lukiškių. A. Jakučio asmens byloje esančiame nurodyme etapuoti į KGB vidaus kalėjimą abu žmogžudžiai taip pat neminimi. Vis dėlto tikėtina, kad jie buvo sušaudyti kartu su A. Jakučiu ir kad tai įvyko KGB vidaus kalėjimo patalpose.

Po penkių dienų – rugsėjo 12 d. – įvykdyta dar viena egzekucija: sušaudytas RSFSR Kirovo srities teismo nuteistas rusų tautybės žmogžudys (pagal 1953 m. sausio 13 d. įsaką – už banditizmą lageryje), kuriam dar 1955 m. gruodžio 2 d. paskelbtas nuosprendis sušaudyti kasacinio skundo tvarka buvo pakeistas į 25 metus lagerio. Šis kalinys buvo atvežtas atlikti bausmės į Klaipėdą, jo byla tuo metu persvarstyta ir grąžintas ankstesnis nuosprendis – mirties bausmė. Taigi su Lietuva nesusijęs žmogus buvo sušaudytas Vilniuje. Tiksliai sušaudymo vieta nežinoma – byloje yra tik tokia pat Abukausko pažyma, kad nuosprendis įvykdytas, o palaikai palaidoti⁶⁶.

Per spalio 18 d. egzekuciją sušaudyti 2 žmogžudžiai. Vienas jų – už Veterinarijos akademijos rektoriaus prof. Juozo Žemaičio ir jo žmonos nužudymą apiplėšimo tikslais. Šįkart analogiškas pažymas pasirašė Abukausko pavaduotojas⁶⁷. Šios 1956 m. rugsėjo–spalio egzekucijos greičiausiai įvykdytos KGB vidaus kalėjime.

Per 1957 m. vasario 5 d. egzekuciją sušaudyti 2 žmogžudžiai. Atrodo, nuosprendis įvykdytas Lukiškių kalėjime: ant atskiroje byloje saugomų mirties bausmės įvykdymo ir palaikų palaidojimo aktų – MVD 1-ojo (Lukiškių) kalėjimo pareigūnų parašai. Nuosprendį įvykdė viršilos laipsnį turintis pareigūnas⁶⁸, nužudytųjų palaikai tą pačią naktį užkasti Vilniaus mieste esančiose „Bezrodnoje“ kapinėse⁶⁹. Ko gero, turimos

omenyje šalia Antakalnio kapinių esančios Našlaičių kapinės.

Lukiškių kalėjimą kaip galimą mirties nuosprendžių vykdymo vietą rodo ir tai, kad ant LSSR Aukščiausiojo Teismo atsiųstų mirties nuosprendžio įsiteisėjimą patvirtinančių dokumentų esama kelių identišku, ranka rašytų LSSR vidaus reikalų ministro Alfonso Gailevičiaus rezoliucijų: „Drg. Čebiševai, įvykdykite nuosprendį.“⁷⁰ „Draugas Čebiševas“ buvo ne kas kitas, o tuometinis Lukiškių kalėjimo viršininkas. Vidaus reikalų ministro rezoliucija vykdyti nuosprendį rodo, kad Čebiševui, t. y. LSSR MVD 1-ajam kalėjimui, patikima užduotis sušaudyti pasmerktuosius.

1957 m. vasario 8 d. Lukiškėse sušaudytas RSFSR Kaliningrado srities teismo nuteistas žmogžudys⁷¹. Ir tai ne vienintelis toks atvejis – mirtininkai iš Kaliningrado srities Vilniuje buvo šaudomi iki 1967 m. gegužės 6 d. Iš viso Vilniuje 1957–1967 m. sušaudyti 28 Kaliningrado srityje nuteisti asmenys. Mirtininkai iš Kaliningrado srities kalėjimo būdavo etapuojami į Vilnių, Lukiškių kalėjimą, kur jiems įvykdydavo bausmę⁷². Ši savotiška centralizacija aiškintina tuo, kad Kaliningrado srityje mirtininkų buvo palyginti nedaug, tad tikriausiai nuspręsta, jog paprasčiau bus nuosprendžius jiems vykdyti kaimyninėje Lietuvos SSR. Užbėgant į priekį, galima pasakyti, kad septintojo dešimtmečio antroje pusėje tas pats nutiko ir Lietuvos SSR – sumažėjus mirtininkų skaičiui, nuosprendžius jiems imta vykdyti Minske, Baltarusijos SSR, kur dėl didesnio gyventojų skaičiaus mirties nuosprendžių turėjo būti paskelbiama daugiau.

Šiuo laikotarpiu išryškėja svarbus teisinis pokytis – civiliai asmenys tampa teismingi tik civiliniams teismams, o karo tribunolai gali teisti tik nusikaltusius kariškius. Paskutinis okupuotoje Lietuvoje karo tribunolo mirtį pasmerktas civilis asmuo – minėtasis

A. Jakutis. Vėlesni civiliai teisiamieji, kaltinami pagal 1940 m. BK 58 straipsnį, buvo teisiami Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo.

1957–1966 m. Lukiškių kalėjime buvo sušaudyti 8 nusikaltę Sovietinės armijos kariškiai; 5 iš jų nuteisė Pabaltijo karinės apygardos tribunolas, 3 – Raudonosios vėliavos Baltijos laivyno tribunolas. Nusikaltimai įvairūs: Šiauliuose dislokuotos apsaugos kuopos jaun. seržantas automatu sušaudė konfliktavusį su juo eilinį ir šalia buvusią merginą⁷³, Ventspilio (Latvijos SSR) uoste stovėjusio povandeninio laivo matrosas, norėdamas pabėgti iš SSRS, pistoletu nušovė 3 jūreivius⁷⁴. Kariniai tribunolai kartais nuteisdavo kariškius nesilaikydami elementarių teisės normų – vieno Kaliningrado srityje dislokuoto dalinio kareivis už mažametės išžaginimą buvo nuteistas du kartus: pirmą kartą pagal galiojančius teisės aktus – 15 metų laisvės atėmimo; antrą kartą pagal nusikaltimo padarymo metu neegzistavusį 1962 m. vasario 15 d. įsaką – mirties bausmę⁷⁵.

Tokių dalykų pasitaikydavo ir civiliniuose teismuose – asmenys, kaltinami spekuliacija valiuta (valiutininkai) ar stambaus masto socialistinės nuosavybės grobstymu (grobstytojai), būdavo pasmerktami mirtį pagal nusikaltimo padarymo metu neegzistavusius teisės aktus. 1962–1963 m. vykstant kovos su ekonominiais nusikaltimais vajui, Vilniuje sušaudyti 5 spekuliuotojai valiuta, 5 grobstytojai ir 1 pinigų klastotojas. Atrodo, valiutininkai buvo šaudomi ne Lukiškėse, o KGB Tardymo izoliatoriuje: viena vertus, jų bylas tyrė KGB, antra vertus, nuosprendžių įvykdymo aktus pasirašė kiti, ne Lukiškių kalėjimo, pareigūnai⁷⁶.

Remiantis tokia pat logika, galima spėti, kad ir už valstybinius nusikaltimus nuteisti asmenys buvo šaudomi KGB Tardymo izoliatoriuje. Susimąstyti verčia tai, kad politinių ir kriminalinių mirtininkų šaudymo datos dažnai sutampa. 1957–1963 m. pastebėta 13

tokių sutapimų. Ko gero, jie slepia tam tikrą logiką. Kyla šios prielaidos: 1) politiniai ir kriminaliniai mirtininkai buvo šaudomi skirtingose vietose, bet tą pačią naktį – kad būtų galima palaikus užkasti toje pačioje duobėje; 2) politiniai mirtininkai buvo šaudomi Lukiškėse, o palaikai užkasami kartu su kriminalinių mirtininkų; 3) nepriklausomai nuo šaudymo vietos politinių ir kriminalinių mirtininkų palaikai būdavo užkasami atskirai. Kol kas trūksta duomenų, patvirtinančių arba paneigiančių kurią nors iš šių prielaidų, bet faktas, kad tą pačią 1957 m. lapkričio 29-osios naktį buvo sušaudytas ir LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas Adolfas Ramanauskas-Vanagas⁷⁷, ir 2 žmogžudžiai (vėliau užkasti Našlaičių kapinėse⁷⁸), rodo, jog atsakyti į šiuos klausimus yra svarbus ateities tyrimų uždavinys.

Kriminalinius mirtininkus šaudyti Vilniuje baigta dvejomis metais anksčiau nei politinius. Paskutinis žmogžudys Lukiškėse sušaudytas 1967 m. birželio 9 d.⁷⁹, o paskutiniai 2 politiniai mirtininkai Vilniuje sušaudyti 1969 m. birželio 19 d.⁸⁰ Tai leistų spėti, kad atskirų kategorijų kaliniai buvo šaudomi skirtingose vietose.

Iš išlikusių nuosprendžių įvykdymo aktų⁸¹ ir įvairių institucijų susirašinėjimo⁸² galima daryti išvadą, kad 1956–1969 m. Vilniuje buvo sušaudyti 205 asmenys. Iš jų 129 (62,9 proc.) tikrai sušaudyti Lukiškėse ir užkasti Našlaičių kapinėse. Ko gero, kiti 76 (37,1 proc.) asmenys sušaudyti KGB vidaus kalėjime (Tardymo izoliatoriuje). Kriminalinių mirtininkų (žmogžudžiai, banditai, prievartautojai, grobstytojai, pinigų klastotojai) ir politinių mirtininkų (partizanai, valiutininkai, asmenys, nusikalėt žmoniškumui) santykis toks: 133 (64,9 proc.) kriminaliniai ir 72 (35,1 proc.) politiniai.

1956–1969 m. daugiausia žmonių – 167 (81,5 proc.) – mirti pasmerkė Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas, toliau eina Ka-

liningrado srities teismas – 28 (13,6 proc.), Pabaltijo karinės apygardos tribunolas – 6 (2,9 proc.) ir Raudonosios vėliavos Baltijos laivyno tribunolas – 3 (1,5 proc.) asmenys; Vilniuje įvykdytas ir vienas RSFSR Kirovo srities teismo paskelbtas mirties nuosprendis.

Pagal tautybę sušaudytieji pasiskirsto taip: 144 lietuviai (70,2 proc.), 39 rusai (19 proc.), 8 lenkai (3,9 proc.), 5 žydai (2,4 proc.), 4 ukrainiečiai (2 proc.), 2 baltarusiai (1 proc.), po 1 estą, uzbeką ir totorių. Visi sušaudytieji – vyrai.

Kad Vilniuje nuspręsta nebevykdyti mirties nuosprendžių, galima paaiškinti tuo, jog septintojo dešimtmečio antrojoje pusėje Lietuvoje smarkiai sumažėjo mirtininkų skaičius: 1965 m. sušaudyta 10, 1966 m. – 9 asmenys. Palyginti su šio laikotarpio pradžia, tai aiškus skirtumas: 1957 m. sušaudyta 16, 1958 m. – 36 asmenys. Tikėtina, kad dėl to nuspręsta vėl centralizuoti nuosprendžių vykdymą ir Lietuvos SSR (taip pat ir Kaliningrado srities) mirtininkus šaudyti kaimyninėje Baltarusijos SSR – Minske.

Minsko laikotarpis. 1969 m. birželio 27–1990 m. gruodžio 27 d. mirties nuosprendžiai Lietuvos SSR nuteistiems mirtininkams buvo vykdomi tik Minske. Kriminaliniai mirtininkai į Minską pradėti vežti pirmiau už politinius – jau 1967 m. gruodžio 29 d. Minske sušaudytas pirmas žmogžudys iš Lietuvos SSR⁸³. Iš viso 1967–1969 m., iki mirties bausmės vykdymas buvo galutinai perkeltas į Minską, Baltarusijos SSR sostinėje sušaudyti 5 žmogžudžiai iš Lietuvos SSR⁸⁴.

Mirties nuosprendžiai buvo vykdomi Minsko tardymo izoliatoriuje⁸⁵. Nelabai patikimuose publicistiniuose straipsniuose esama teiginių, kad iki 1980 m. mirties nuosprendžiai vykdyti miške, 10–15 km už Minsko. Ten pat būdavo užkasami ir palaikai. Po 1980 m. nuosprendžiai pradėti vykdyti Minsko 1-ajame tardymo izoliatoriuje –

nuteistieji būdavo sušaudomi toliau nuo gyvenamųjų korpusų esančioje patalpoje. Nužudytųjų palaikai būdavo užkasami bevardžiuose kapuose⁸⁶. Kadangi Baltarusijoje mirties bausmė vykdoma iki šiol, o informacija apie tai laikoma didžiausia paslaptimi, tenka tikėti šiais teiginiais.

Apie mirties bausmės įvykdymą Minsko srities vykdomojo komiteto Vidaus reikalų skyriaus viršininkas pranešdavo Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkui⁸⁷. Iš pradžių nuo mirtininkų artimųjų buvo slepiama, kad egzekucijos vykdomos Minske, – civilinės metrikacijos skyriams išsiųstose pažymose būdavo nurodoma, kad „kalinys mirė įkalinimo vietoje – Vilniuje“⁸⁸. Vėlesnių metų pažymose apie nuosprendžio įvykdymą rašoma, kad „kalinys mirė Minske“⁸⁹.

Minske sušaudyta mažai politinių mirtininkų. Pirmasis – Leonardas Vaitiekūnas – sušaudytas 1972 m. vasario 28 d.⁹⁰ Taip pat Minske buvo sušaudyti Vincas Sausaitis (1978 m. balandžio 27 d.)⁹¹ ir Jonas Plungė (1979 m. rugsėjo 28 d.)⁹². Šią tendenciją galima paaiškinti tuo, kad sovietinis režimas tuo metu jau buvo galutinai susidorojęs tiek su ginkluotojo pokario pasipriešinimo dalyviais, tiek su asmenimis, kaltinamais dalyvavus Holokauste.

2 šiuo laikotarpiu sušaudyti žmogžudžiai buvo nuteisti už kunigų nužudymą: vienas – už Luokės klebono Leono Šapokos nužudymą 1980 m.⁹³, kitas – už Pamūšio klebono Leono Mažeikos ir jo šeimininkės Teresės Martinaitytės nužudymą 1981 m.⁹⁴ Būta ir tokių asmenų, kurie pirmą kartą už žmogžudystę buvo nuteisti mirti šeštojo dešimtmečio pabaigoje, bet tada nuosprendis jiems buvo pakeistas malonės tvarka. Sugrižę iš įkalinimo vietos, jie toliau vykdė nusikaltimus, buvo antrą kartą pasmerkti ir šį kartą sušaudyti. Tokio likimo sulaukė 3 asmenys⁹⁵.

Teisiniu požiūriu įdomu, kad paskutiniai Lietuvos SSR mirtininkai Minske buvo

sušaudyti jau Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę. Du pasmerktieji, 1989 m. nužudę keturis taksistus, sušaudyti 1990 m. gruodžio 27 d.⁹⁶

Iš viso 1967–1990 m. Minske sušaudyti 87 mirtininkai iš Lietuvos SSR⁹⁷. Visus juos mirti pasmerkė Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas. Absoliuti dauguma sušaudytųjų – 83 (95,4 proc.) – nuteisti už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, 3 – už tėvynės išdavystę, 1 – už išžaginimą sunkinančiomis aplinkybėmis.

Pagal tautybę sušaudytieji pasiskirsto taip: 61 (70,1 proc.) lietuvis, 18 (20,7 proc.) rusų, 4 (4,6 proc.) lenkai, po 2 ukrainiečius ir latvius. Visi sušaudytieji – vyrai.

Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę, mirties bausmės vykdymas Minske savaime nutrūko. Atsikūrusiai Lietuvos valstybei teko pačiai spręsti aukščiausiosios bausmės vykdymo klausimus. 1996 m. mirties bausmės vykdymas Lietuvoje buvo sustabdytas, o 1998 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Seimas išbraukė mirties bausmę iš Lietuvoje taikomų bausmių sistemos.

IŠVADOS

1950 m. sausio 12 d. atnaujinus mirties bausmės taikymą, Lietuvos SSR vėl imta skirti šią bausmę ir vykdyti mirties nuosprendžius. Mirties bausmės taikymą reglamentuojanti teisinė bazė buvo sistemingai plečiama iki septintojo dešimtmečio pradžios, kada, priėmus sąjunginių respublikų baudžiamuosius kodeksus, nustota toliau plėtoti aukščiausiosios bausmės taikymą.

1950–1990 m. Lietuvos SSR mirtininkams bausmė buvo vykdoma keturiuose skirtingose vietose: 1) 1950–1952 m. Vilniuje, MGB vidaus kalėjime (dvi paskiros egzekucijos įvykdytos Šiauliuose ir Klaipėdoje); 2) 1952–1956 m. Maskvos Butyrkų

kalėjime; 3) 1956–1969 m. Vilniuje, Lukiškių kalėjime (kriminaliniai) ir KGB vidaus kalėjime (Tardymo izoliatoriuje) (politiniai); 4) 1969–1990 m. Minsko 1-ajame tardymo izoliatoriuje (kriminaliniai mirtininkai Minske pradėti šaudyti dar 1967 m.).

Iš viso 1950–1990 m. sušaudyta arba pakarta 590 mirtininkų; į šį skaičių įeina išvežtieji į Butyrkas ir Minską, taip pat 29 mirtininkai, sušaudyti pagal RSFSR Kaliningrado ir Kirovo sričių teismų nuosprendžius, ir 8 Sovietinės armijos kariškiai, sušaudyti Vilniuje 1956–1969 m.

357 (60,5 proc.) mirtininkai buvo sušaudyti už vadinamuosius politinius, o 233 (39,5 proc.) – už kriminalinius nusikaltimus. Matyti akivaizdi tendencija, kad

iš pradžių vyravo politiniai (1950–1956 m. sušaudyti 282 (79 proc.) iš 357 politinių mirtininkų), o vėliau – kriminaliniai mirtininkai (1956–1990 m. sušaudyta 217 (93,1 proc.) iš 233 kriminalinių mirtininkų).

Lūžio metais laikytini 1956-ieji. Iki tol atskirų kategorijų mirtininkų santykis buvo toks: 94,6 proc. politinių ir 5,4 proc. kriminalinių. Po 1956 m. padėtis tapo priešinga: 25,7 proc. politinių ir 74,3 proc. kriminalinių mirtininkų. Galima daryti išvadą, kad masinis politinių režimo priešininkų baudymas mirtimi – pokario represijų simbolis. Vėliau mirties bausmė tapo kovos su kriminaliniu nusikalstamumu, o ne susidorojimo su politiniais oponentais įrankiu.

Nuorodos

¹ „TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakas dėl mirties bausmės panaikinimo“, *Raudonoji vėliava*, 1947, gegužės 31, Nr. 62, p. 1.

² „TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Įsakas dėl mirties bausmės taikymo Tėvynės išdavikams, šnipams, kenkėjams diversantams“, *Raudonasis švyturys*, 1950, sausio 15, Nr. 13, p. 1.

³ S. Černevičiūtė, S. Kaubrys, *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera – mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 m.*, Vilnius, 2014, 248 p.; S. Vaitiekus, *Tuskulėnai: egzekucijų aukos ir budeliai (1944–1947)*, Vilnius, 2011, 415 p.

⁴ N. Gaškaitė, „Lietuvos okupacija: suėmimai ir kalėjimai“, *Laisvės kovų archyvas*, t. 13, Kaunas, 1995. Prieiga per internetą: <<http://partizanai.org/index.php/laisves-kovu-archyvas-13-t-1995-m/3497-lie-tuvos-okupacija-suemimai-ir-kalejimai>>, [žiūrėta 2016-02-02].

⁵ A. Anušauskas, *Teroras 1940–1958 m.*, Vilnius, 2012, p. 232–234.

⁶ A. Dobryninas, S. Katuoka, *Mirties bausmė Lietuvoje*, Vilnius, 1999, p. 117–119.

⁷ R. Drakšas, *Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos*, Vilnius, 2002, p. 69–71.

⁸ Žr. E. Knispelis, *Ivykiai, sukrėtę Lietuvą. Mirties bausmė*. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ivykiai-sukrete>

[lietuva-mirties-bausme.d?id=48407515](http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ivykiai-sukrete-lietuva-mirties-bausme.d?id=48407515)>, [žiūrėta 2016-02-02].

⁹ Žr. О. Логинов, *Смертная казнь в СССР после 1954 года*. Prieiga per internetą: <<http://www.all-crime.ru/kazni/en-kazney/kazni-en-33-kazn-ussr.htm>>; Г. Филин, *Приглашение на казнь. Как исполняли смертные приговоры в СССР*. Prieiga per internetą: <<https://versia.ru/kak-ispolnyali-smertnye-prigovory-v-sssr>>, [žiūrėta 2016-02-02].

¹⁰ Указ от 26 мая 1947 года „Об отмене смертной казни“. Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4642.htm>, [žiūrėta 2016-02-02].

¹¹ A. Dobryninas, S. Katuoka, op. cit., p. 118.

¹² Указ от 12 января 1950 года „О применении смертной казни к изменникам родины, шпионам, подрывникам-диверсантам“. Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4771.htm>, [žiūrėta 2016-02-02].

¹³ Уголовный кодекс РСФСР в редакции 1926 г. Prieiga per internetą: <<http://coollib.com/b/124310/read>>, [žiūrėta 2016-02-02].

¹⁴ О. Логинов, *Сталинские репрессии*. Prieiga per internetą: <<http://www.all-crime.ru/kazni/en-kazney/kazni-en-30-repressii-1930x.htm>>, [žiūrėta 2016-02-02].

¹⁵ Ю. Пономарева, «Ленинградское» дело (политический процесс 40–50 гг. XX века). Prieiga per internetą: <<http://www.memorial.krsk>

ru/Work/Konkurs/14/Drushka/0.htm>, [žiūrėta 2016-02-02].

¹⁶ Указ от 13 января 1953 года „О мерах по усилению борьбы с особо злостными проявлениями бандитизма среди заключенных в исправительно-трудовых лагерях“. Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4878.htm>, [žiūrėta 2016-02-09].

¹⁷ Указ от 30 апреля 1954 года „Об усилении уголовной ответственности за умышленное убийство“. Prieiga per internetą: <http://bookzie.com/book_1935_glava_26_OB_USILENII_UGOLOVNOJ_OTVETST.html>, [žiūrėta 2016-02-02].

¹⁸ LSSR Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2-34/52, LCVA, f. R-808, ap. 3, b. 931, l. 270.

¹⁹ Закон об уголовной ответственности за государственные преступления. Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5360.htm>, [žiūrėta 2016-02-09].

²⁰ Закон об уголовной ответственности за воинские преступления. Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5357.htm>, [žiūrėta 2016-02-09].

²¹ Закон об утверждении основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5358.htm>, [žiūrėta 2016-02-09].

²² Указ от 5 мая 1961 года „Об усилении борьбы с особо опасными преступлениями“. Prieiga per internetą: <http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5682.htm>, [žiūrėta 2016-02-13].

²³ J. Stončius, „Valiutininkų byla“ (1961–1963 m.): latentinio antisemitizmo atvejis Lietuvos SSR?“, *Istorija*, t. 89. Prieiga per internetą: <http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=482&Itemid=463>, [žiūrėta 2016-02-13].

²⁴ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamasis kodeksas, Vilnius, 1970, p. 3–4.

²⁵ Ibid., p. 15–16.

²⁶ Ibid., p. 77–78, 102, 114.

²⁷ О. Логинов, *Смертная казнь в СССР после 1954 года*.

²⁸ A. Dobryninas, S. Katuoka, op. cit., p. 119.

²⁹ A. Anušaukas, *KGB. Visiškai slaptai*, Vilnius, 2015, p. 260–263.

³⁰ Malonės suteikimo J. Simokaičiui medžiaga, LCVA, f. R-758, ap. 5, b. 608.

³¹ LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo L. Martavičiaus 1950 m. rugsėjo 4 d. nurody-

mas LSSR MVD 3-iojo kalėjimo viršininkui, LYA, f. K-15, ap. 2, b. 21, l. 6.

³² LSSR MGB A skyriaus viršininko P. Grišino 1950 m. rugsėjo 28 d. raportas LSSR valstybės saugumo ministruui P. Kapralovui, ibid., b. 23, l. 36.

³³ LSSR MGB A skyriaus viršininko P. Grišino pažymos apie nuosprendžių įvykdymą, ibid., b. 21, l. 10, 18, 63–86.

³⁴ Iš LSSR MVD 1-ojo kalėjimo į LSSR MGB vidaus kalėjimą etapuojamų kalinių sąrašas, ibid., ap. 1, b. 146, l. 44.

³⁵ LSSR MGB A skyriaus viršininko P. Grišino pažymos apie nuosprendžių įvykdymą, ibid., ap. 2, b. 22, l. 53–75.

³⁶ Pažymos LSSR MGB A skyriui apie nuosprendžių įvykdymą, ibid., l. 83–91.

³⁷ „Lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų gaujos dalyvių Žemaičio, Rimaičio ir Razgaičio teismo procesas“, *Raudonoji vėliava*, 1951, spalio 27, Nr. 162, p. 3.

³⁸ Pažymos LSSR MGB A skyriui apie nuosprendžių įvykdymą, LYA, f. K-15, ap. 2, b. 22, l. 77–81.

³⁹ S. Vaitiekus, op. cit., p. 107–108.

⁴⁰ Žr. LSSR MGB A skyriaus pažymos apie nuosprendžių įvykdymą, LYA, f. K-15, ap. 2, b. 21–22.

⁴¹ B. Ulevičius, „Jos mylėjo Tėvynę“, *Laisvės kovų archyvas*, t. 20, Kaunas, 1997. Prieiga per internetą: <<http://www.partizanai.org/index.php/laisves-kovu-archyvas-20-t-1997-m/3635-jos-mylejo-tevyne>>, [žiūrėta 2016-02-16].

⁴² Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2-94/56, LCVA, f. R-808, ap. 3, b. 1426, l. 302.

⁴³ LSSR MGB vidaus kalėjimo viršininko I. Samsonovo 1952 m. birželio mėn. [diena nežinoma] raportas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui A. Gavrilovui, LYA, f. K-15, ap. 2, b. 23, l. 74–76.

⁴⁴ Raportas LSSR MGB A skyriaus viršininkui P. Grišiniui, ibid., l. 65.

⁴⁵ LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo Gavrilovo 1952 m. birželio 14 d. raštas SSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui Savčenkai, ibid., l. 61.

⁴⁶ *Kārlis Mūsiņš*. Prieiga per internetą: <<https://nekropole.info/lv/Karlis-Musins>>, [žiūrėta 2016-02-16].

⁴⁷ Į Butyrkų kalėjimą etapuotų asmenų sąrašas, LYA, f. K-15, ap. 1, b. 146, l. 128–129.

⁴⁸ Žr. ibid., f. K-1, ap. 58, b. 22843/3, 22845/3, 35765/3, 36139/3, 36627/3, 36688/3, 36908/3, 40569/3, 40581/3, 40629/3, 42003/3.

- ⁴⁹ *Studentų byla*, Vilnius, 1995, p. 111–112.
- ⁵⁰ Nuteistojo mirties bausme 1955 m. birželio 4 d. malonės prašymas, LYA, f. V-1, ap. 3, b. 73, l. 66–67.
- ⁵¹ *Ibid.*, l. 39–40.
- ⁵² Eilėraščiai nuteistojo mirties bausme asmens byloje, *ibid.*, b. 53, l. 104–109.
- ⁵³ LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo A. Gavrilovo 1952 m. lapkričio 2 d. raštas LSSR MVD 22-ojo atskirojo konvojaus sargybos būrio vadui plk. Marmytakai ir LSSR MVD 1-ojo kalėjimo viršininkui kpt. Čebiševui, *ibid.*, f. K-15, ap. 1, b. 146, l. 118.
- ⁵⁴ Aktai nuteistojo mirties bausme asmens byloje, *ibid.*, f. V-1, ap. 3, b. 153, l. 51–54.
- ⁵⁵ N. Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų prezidentas*, Vilnius, 2007, p. 411.
- ⁵⁶ *Laisvės kryžkelės. Jonas Žemaitis ir jo karta*. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-03-16-laisves-kryzkeles-jonas-zemaitis-ir-jo-karta/3266>>, [žiūrėta 2016-02-23].
- ⁵⁷ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, LYA, f. V-1, ap. 3, b. 153, l. 54.
- ⁵⁸ Į Butyrkų kalėjimą etapuotų asmenų sąrašas, *ibid.*, f. K-15, ap. 1, b. 146, l. 128–129.
- ⁵⁹ 1952–1956 m. LSSR Aukščiausiojo Teismo nuteistų mirtininkų baudžiamosios bylos, LCVA, f. R-808, ap. 3, b. 1126, 1214, 1217, 1231, 1232, 1270, 1274, 1285, 1295, 1315, 1318, 1367.
- ⁶⁰ Žr. A. Šimėnas, *Kovoje dėl Lietuvos laisvės. Panevėžio-Algimanto-Vyčio apygardų partizanai*, Kaunas, 1998, p. 214–254; B. Juodzevičius, *Laisvės kaina*, Utena, 2003, p. 67–164; S. Abromavičius, K. Kasparas, R. Trimonienė, *Didžiosios kovos apygardos partizanai*, Kaunas, 2007, p. 527–706; *Laisvės kovų aukos Pietų Žemaitijoje*, Kaunas, 1998, p. 11–188; V. Slapšinskas, *Laisvės vytis. Lietuvos Laisvės Armijos kariai Vakarų Lietuvoje (Kęstučio apygarda)*, Kaunas, 1999, p. 64–164; A. Vilutienė, J. Sajauskas, *Ištark mano vardą. Tauro apygardos partizanų vardynas*, Vilnius, 1999, p. 17–359.
- ⁶¹ Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2-64/55, LCVA, f. R-808, ap. 3, b. 1233, l. 344–349.
- ⁶² Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2-8/55, *ibid.*, b. 1182, l. 119–124.
- ⁶³ Nurodymas etapuoti kalinį, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41833/3, l. 121.
- ⁶⁴ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, l. 123.
- ⁶⁵ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, f. V-1, ap. 3, b. 34, l. 47.
- ⁶⁶ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, b. 20, l. 157.
- ⁶⁷ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, b. 26, l. 27.
- ⁶⁸ Aktai apie nuosprendžių įvykdymą, *ibid.*, f. V-135, ap. 9, b. 445, l. 4, 6.
- ⁶⁹ Aktai apie palaikų užkasimą, *ibid.*, l. 5, 7.
- ⁷⁰ L. e. LSSR Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigas V. Deksnio 1958 m. lapkričio 10 d. raštas LSSR vidaus reikalų ministrui A. Gailevičiui, *ibid.*, f. V-1, ap. 3, b. 29, l. 36.
- ⁷¹ Aktas apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, f. V-135, ap. 9, b. 445, l. 1–2.
- ⁷² Kaliningrado srities Vidaus reikalų valdybos viršininko Šukajevio 1961 m. lapkričio 4 d. raštas karinės dalies Nr. 7574 vadui Sadovui, *ibid.*, f. V-1, ap. 3, b. 22, l. 49.
- ⁷³ Pabaltijo karinės apygardos tribunolo nuosprendis, *ibid.*, b. 2, l. 47.
- ⁷⁴ Raudonosios vėliavos Baltijos laivyno tribunolo nuosprendis, *ibid.*, b. 15, l. 70–73.
- ⁷⁵ Pabaltijo karinės apygardos tribunolo nuosprendžiai, *ibid.*, b. 14, l. 13–15, 19–22.
- ⁷⁶ Pažymos apie nuosprendžių įvykdymą, *ibid.*, f. K-15, ap. 2, b. 24, l. 339, 395, 400.
- ⁷⁷ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, l. 36.
- ⁷⁸ Aktai apie palaikų užkasimą, *ibid.*, f. V-135, ap. 9, b. 445, l. 27, 29.
- ⁷⁹ Aktas apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, l. 260.
- ⁸⁰ LSSR KGB Archyvų skyriaus viršininko Mylnikovo 1969 m. liepos 9 d. raštas LSSR Aukščiausiojo Teismo pirmininkui A. Likui ir LSSR prokurorui V. Galinaičiui, LCVA, f. R-808, ap. 8, b. 456, l. 182.
- ⁸¹ Žr. Mirties bausmės įvykdymo aktai, išimti iš asmens bylų, LYA, f. V-135, ap. 9, b. 445.
- ⁸² Žr. Susirašinėjimas mirties bausmės vykdymo klausimais, LCVA, f. R-808, ap. 8, b. 456.
- ⁸³ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, l. 152.
- ⁸⁴ Pažymos apie nuosprendžių įvykdymą, *ibid.*, l. 152, 155–158.
- ⁸⁵ В. Семашко, *Некоторые подробности исполнения смертной казни в Беларуси*. Prieiga per internetą: <http://www.ciwr.org/article/2003/11/21_bdg.html>, [žiūrėta 2016-02-25].
- ⁸⁶ E. Knispelis, op. cit.
- ⁸⁷ Minsko srities vykdomojo komiteto Vidaus reikalų skyriaus viršininko Pukovo 1980 m. balandžio 5 d. raštas Lietuvos SSR Aukščiausiojo

Teismo pirmininkui Misiūnui, LCVA, f. R-808, ap. 8, b. 476, l. 2.

⁸⁸ Pažyma apie asmens mirtį įkalinimo vietoje, *ibid.*, b. 555, l. 5.

⁸⁹ Pažyma apie asmens mirtį įkalinimo vietoje, *ibid.*, b. 613, l. 7.

⁹⁰ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, b. 456, l. 170.

⁹¹ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, l. 188.

⁹² Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, l. 204.

⁹³ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, b. 514, l. 29.

⁹⁴ Pažyma apie nuosprendžio įvykdymą, *ibid.*, l. 71.

⁹⁵ Pažymos apie nuosprendžių įvykdymą, *ibid.*, b. 456, l. 161; b. 495, l. 2; b. 514, l. 51.

⁹⁶ Malonės prašymų svarstymo medžiaga, *ibid.*, f. R-758, ap. 5, b. 880, l. 2–36.

⁹⁷ Žr. Susirašinėjimas mirties bausmės vykdymo klausimais, *ibid.*, f. R-808, ap. 8, b. 456, 476, 495, 514, 534, 555, 581, 613, 628, 643.

Gauta 2016 05 04
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Darius Indrišionis

DEATH PENALTY IN THE LITHUANIAN SSR IN 1950–1990: LEGAL GROUNDS AND PERIODS

Summary

The article reviews execution of death row inmates from the Lithuanian SSR between 1950 and 1990. It describes the procedure, the extension of the legal framework governing the enforcement of the death penalty, and the underlying trends.

Four periods in the enforcement of the death penalty are discussed: 1) 1950–1952, when the majority of the death row inmates were shot down at the MGB internal prison in Vilnius; 2) 1952–1956, when the death row inmates were transported for execution to Butyrka prison in Moscow; 3) 1956–1969, when executions were carried out in Vilnius (criminals were shot dead in Lukiškių prison and political prisoners were shot dead in the KGB interrogation cell); 4) 1969–1990, when the death row inmates from the Lithuanian SSR profile were executed in the interrogation cell in Minsk (Byelorussian SSR).

Between 1950 and 1990, 590 people in one or other way related to the Lithuanian SSR were shot or hanged; this figure includes 116 death row inmates shot in Moscow in 1952–1956, 87 death row inmates shot in Minsk in 1967–1990, 29 death row inmates convicted by Kaliningrad and Kirov courts and executed in Vilnius, and 8 Soviet Army officers sentenced to death and shot in Vilnius.

The analysis of the personal stories of inmates and the dynamics of executions show that there was an essential breakthrough about 1956 when the number of political prisoners dropped considerably while the number of criminals started increasing rapidly. This trend allows us to explain a new role of the death penalty in the overall punishment system after 1956, specifically that it predominantly became a tool for combating crime, rather than for annihilating political opponents.